
Internet en democratie in China

Marcel Wevers
3241858
15 oktober 2012
Opkomst van Azië
Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Internetontwikkeling in China	5
Overheidscontrole op het Internetgebruik	7
Overheid, politiek en samenleving in China	12
Ontstaan van publieke opinie in China	17
Democratisering door Internettechnologie	20
Kan het Internet China bevrijden?	26
Conclusie	31
Literatuurlijst	33

Inleiding

Het Internet en de bijbehorende informatietechnologie is niet meer weg te denken uit onze samenleving. Het Internet heeft een ware revolutie veroorzaakt. Voor de Internetrevolutie was de media in handen van een aantal uitgeverijen die gedrukte media als boeken, tijdschriften en kranten, maar ook visuele media als film en televisieprogramma's uitgaven. Deze bedrijven accepteerden alleen artikelen van professionele en gerespecteerde auteurs. Publieke opinie werd gevormd door een relatief kleine groep mensen. Internet heeft dat veranderd. Voor het eerst in de geschiedenis kunnen mensen van alle sociale geledingen hun mening publiceren en anderen bereiken die direct kunnen lezen wat er geschreven wordt. De weg die informatie aflegt tussen schrijver en lezer is niet alleen directer geworden, de mening en gedachten van de lezer worden niet langer bepaald door uitgeverijen, maar iedereen is vrij om via zoekmachines op zoek te gaan naar die informatie die gewenst is. Internet is dus een prachtige en goedkope manier om mensen over de hele wereld van informatie te voorzien. Informatie die de bevolking van repressieve regimes nodig heeft om de druk op de autoriteiten op te voeren om te democratiseren. Dat is althans de gedachte die heerst bij media en beleidsmakers in het democratische westen. Daar waar tijdens de Koude Oorlog de mensen die achter het IJzeren Gordijn leefden van informatie werden voorzien door fax- en kopieermachines en Radio Free Europa, daar is het Internet een opgevoerde versie van informatievoorziening.¹ Om de vrije democratische westerse waarden uit te dragen vestigen beleidsmakers in het westen hun hoop vooral op het Internet, Twitter en Facebook. Minister van Buitenlandse Zaken Hillary Clinton gaf op 21 januari 2010 een toespraak met als onderwerp Internetvrijheid. Doel van de toespraak was om Internetvrijheid het speerpunt van het Amerikaanse beleid te maken om democratische waarden te verspreiden. Clinton wees hier op het feit dat informatie nog nooit zo vrij was geweest. Ideeën konden razendsnel verspreid worden naar meer mensen dan ooit. Zelfs in autoritaire regimes werd de bevolking geïnformeerd en riep men de overheid ter verantwoording.

¹ E. Morozov, *The Net Delusion* (New York 2011) 8, 42-45.

China was een van de landen waar Clinton op doelde. Een interview met president Obama in China werd met een directe link uitgezonden via het Internet. In antwoord op een vraag verdedigde Obama het recht van alle burgers om vrije toegang tot informatie te hebben en deze informatie te gebruiken om kritisch te zijn op de overheid, nieuwe ideeën te ontwikkelen, creatief te zijn en ondernemerschap te bevorderen.

Alhoewel minister Clinton vooral optimistisch was over de mogelijkheden die Internettechnologie bood, waarschuwde ze ook voor de meer donkere kant van het Internet. Criminelen en terroristen maakten gebruik van dezelfde techniek om informatie te vergaren en zich te organiseren. Repressieve regimes probeerden door middel van het creëren van virtuele Berlijnse muren de bevolking informatie te onthouden. De taak van de Verenigde Staten was dan ook om onverminderd door te gaan met het promoten van individuele vrijheden. Het Internet was daar het medium voor.²

China werd steeds in een andere context een aantal keer door Clinton genoemd in haar toespraak. Het Internetgebruik in China is de afgelopen jaren explosief gegroeid en China lijkt meer open en transparanter te zijn dan ooit. Toch lijkt het autoritaire communistische regime in Beijing nauwelijks onder de indruk. De vraag dringt zich op of de verspreiding van informatie via Internet in China wel die democratiserende werking heeft die westerse beleidsmakers en journalisten het Net toedichten. Deze scriptie tracht een antwoord te vinden op die vraag.

In eerste instantie wordt er gekeken naar de ontwikkeling die het gebruik van Internet in China heeft doorgemaakt. Vervolgens naar de manier waarop de Chinese overheid met de verspreiding van Internettechnologie is omgegaan en hoe het Internet de Chinese samenleving heeft veranderd. Tot slot wordt de invloed van de Internettechnologie op de verspreiding van democratische waarden in China behandeld.

² H. Clinton, 'Remarks on Internet Freedom', U.S. Department of State (versie 21 januari 2010) <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135519.htm> (12 september 2012).

Internetontwikkeling in China

De Internetontwikkeling in China is in een korte periode enorm snel en ver gekomen. De National Computing and Networking Facility in China registreerde het land in 1994 als 71ste land bij het mondiale computer netwerk. Interesse vanuit het onderwijsveld voor het Internet was er in China al vanaf de late jaren tachtig van de twintigste eeuw. In eerste instantie ging het vooral om uitwisseling van informatie op academisch niveau. De eerste netwerken waren dan ook het China Academic Network (CANET), China Research Network (CRNET) en het Institute of High Energy Physics Network (IHEP).³ De mogelijkheden van het Internet om de economische, wetenschappelijke en educatieve ontwikkeling te stimuleren werden in het midden van de jaren negentig al vlug door de overheid onderkend. Zowel progressieve als ook conservatieve krachten in de Chinese regering en partij waren het er over eens dat, wilde China competitief blijven, er een revolutie op het gebied van informatietechnologie nodig was.

Door ervaringen met de groei van schotelantennes voor de televisie was de overheid zich echter ook bewust van de gevaren die een vrije instroom van informatie via het Internet met zich mee bracht. Om er voor te zorgen dat de Chinese bevolking toegang kreeg tot ongewenste sociaaleconomische en ideologische alternatieven werd privébezit van een schotelantenne in China verboden. Deze opzet faalde echter, waarna de overheid de druk ging opvoeren op buitenlandse aanbieders om programma's met, in de ogen van de communistische partij, discutabele inhoud niet meer uit te zenden. Op deze manier werd Rupert Murdoch gedwongen het kritische BBC nieuwsprogramma van het via het satellietnetwerk in China beschikbare StarTV te verwijderen.⁴ Deze tactiek om ongewenste informatie buitenboord te houden, zou door de Chinese overheid ook voor het Internet gebruikt worden. De enorme groei van het gebruik van Internet in China werd mogelijk gemaakt door grote overheidsinvesteringen. Om de benodigde infrastructuur te

³ B. Liang en H. Lu, 'Internet Development, Censorship, and Cyber Crimes in China', *Journal of Contemporary Criminal Justice* 26 (1) (2010) 104, 105; S. Xue, 'Internet policy and diffusion in China, Malaysia and Singapore', *Journal of Information Science* 31 (3) (2005) 238.

⁴ G. Taubman, 'A Not-So World Wide Web: The Internet, China, and the Challenges to Nondemocratic Rule', *Political Communication* 15:2 (1998) 262.

bekostigen leende China vanaf het begin van de jaren negentig geld van de Wereld Bank en zocht het land toenadering tot overzeese investeerders. In het midden van 1995 lanceerde de Communistische Partij China (CPC) Chinanet, een nieuwe Chinese Internet service provider. In 2003 werden modernisering voor de “Drie Gouden” projecten afgerond. De Golden Bridge diende als netwerk voor economische informatie, het Golden Customs netwerk werd ontwikkeld voor internationale handelsinformatie en het Golden Card netwerk werd aangelegd ten behoeve van de financiële wereld. De vier grote basisnetwerken (CerNet, CstNet, ChinaNet en ChinaGbn) werden gesubsidieerd door de Chinese regering. Als een gevolg van deze investeringen verbeterde de basale infrastructuur voor het gebruik van Internet in rap tempo.

Een verandering van beleid op de telecommunicatiemarkt versnelde het proces nog meer. Tot 1993 bezat de overheid het monopolie in deze industrie, maar met de publicatie van *The Provisional Rules for Approval and Administration of Operations of Liberalized Telecommunications Businesses* in 1993 werd de telecom markt gedereguleerd. In eerste instantie alleen nog voor Chinese bedrijven en investeerders, maar vanaf 2000 met de publicatie van de *Telecommunication Regulation of the People’s Republic of China* werden ook buitenlandse bedrijven toegelaten op de telecom markt. Het doel was het aantrekken van nog meer kapitaal om de infrastructuur te verbeteren en concurrentie binnen de telecommunicatie te verhogen. Het leidde voor het toenemende aantal gebruikers in China tot lagere prijzen, betere service en toegang tot meer websites.⁵

Het gevolg van alle inspanningen was een explosieve groei van Internetgebruikers. Jaarlijks onderzoek van het Chinese Internet Network Information Center (CNNIC) laat een groei zien van twee miljoen gebruikers in 1998, ruim 100 miljoen in 2005 om in 2012 op te lopen tot 538 miljoen Internetgebruikers. Veertig procent van de totale Chinese bevolking maakt gebruik van Internet. Het overgrote deel van de Internetgebruikers woont in de steden. Daarnaast kent China een kleine negen miljoen geregistreerde domeinnamen.

⁵ Xue, ‘Internet policy and diffusion’, 241-242.

Een overduidelijke trend en bewijs voor de snelle ontwikkeling van het Internetgebruik in China is dat in 2012 voor het eerst de meeste gebruikers vanaf hun mobiele telefoon verbinding maken met het Internet. Uit de data van het CNNIC blijkt ook dat Internetgebruikers in China (de 'Netizens') steeds jonger worden.⁶

Een groeiend en steeds jonger wordend deel van de bevolking maakt in toenemende mate gebruik van het Internet. De Chinese regering zit wat betreft het Internet in een spagaat. Aan de ene kant heeft China de mogelijkheden die informatietechnologie bieden nodig om zich in de 21ste eeuw te blijven ontwikkelen op economisch, wetenschappelijk, financieel en militair terrein. Aan de andere kant wil de overheid zoveel mogelijk controle houden op de inhoud van de informatie die beschikbaar wordt gemaakt voor een steeds grotere groep gebruikers. Vanaf het begin heeft de overheid Internetgebruik gestimuleerd en aangemoedigd, maar het gebruik ook strak gecontroleerd.

Overheidscontrole op het Internetgebruik

Direct bij de introductie in 1994 van een breder gebruik van Internet zag de Chinese overheid niet alleen de mogelijkheden, maar ook het gevaar van in hun ogen ongewenste informatie en inhoud die het land via het Net zou binnenkomen. Vanaf het begin besloot de regering tot een botsend beleid van hervorming en beperking, waarbij de regering de toegang tot het Internet reguleerde zonder daarbij de voordelen die het Internet bood teveel in te perken. Via regelgeving en daarbij behorende technologische middelen werd er gezocht naar manieren om controle te houden over de wel of niet toegestane inhoud.

China's Internet is gestructureerd als een staats Intranet. Begin 1997 werden informatie service providers (ISP) door middel van de wet *Decision on Revising the Provisional Regulations of the People's Republic of China on Managing Computer Internet Information Networks* gedwongen om het mondiale Internet te benaderen via een van de vier grote nationale netwerken. Alle informatie die

⁶ China Internet Network Information Center (CNNIC), Abstract of the 30th Statistical Report on Internet Development in China (versie 31 augustus 2012), <http://www1.cnnic.cn/html/Dir/2012/08/31/6058.htm> (15 september 2012).

van buiten China komt, moest door de gateways van het toenmalige Ministerie van Post en Telecommunicatie (MPT). De gateways kunnen voorzien worden van firewalls, proxy servers, filtersoftware en andere middelen om de inhoud van websites te monitoren. Een voorbeeld hiervan is het “Golden Shield”-project. Dit project, dat in 1998 werd goedgekeurd, is nog steeds onderdeel van de Great Firewall van China. De “Golden Shield” censureert en controleert alle informatie in China en vanuit het buitenland.⁷

Een van de meest ambitieuze projecten omtrent het gebruik van een filtering software om controle te houden over wat de jeugd in China wel en niet te zien zou krijgen was het Green Dam-Youth Escort project. In 2009 besloot de overheid dat deze software op elke computer die in China verkocht zou worden, geïnstalleerd moest worden. De software zou de Chinese jeugd beschermen tegen pornografie en ander ongeoorloofd materiaal door deze te blokkeren, maar hield ook het surfgedrag van de gebruiker bij, controleerde de tijd die een gebruiker online besteedde en kon het spelen van Internetgames verbieden.

In de praktijk bleek dat de software, naast pornografie, vooral filterde op politiek gevoelig materiaal. Meer dan de helft van de gefilterde woorden verwezen naar de in China verboden Falun Gong-beweging. Veel Internetgebruikers zagen dit terecht als een inbreuk op hun privacy en protesteerden met hulp van verschillende advocaten tegen de verplichting de slecht gebouwde software op hun computer te installeren. Uiteindelijk besloot de overheid de invoering van het gebruik van de Green Dam software voor onbepaalde tijd uit te stellen.⁸

Aan het eind van 1997 publiceerde het Ministerie van Veiligheid in samenwerking met de hoogste autoriteit, de Raad van Staat, de wetgeving *Management of the Security of International Computer Networking*. Hierin stond exact beschreven welke inhoud die over het Internet verkrijgbaar is, als verboden werd beschouwd: informatie die de grondwet of andere wetten ter

⁷ Taubman, ‘A Not-So World Wide Web’, 264; Liang en Lu, ‘Internet Development’, 106; Xue, ‘Internet policy and diffusion’, 242.

⁸ K.C.C. Yang, ‘The aborted Green dam-youth escort censor-ware project in China: A case study of emerging civic participation in China’s internet policy-making process’, *Telematics and Informatics* 28 (2011) 102-103.

discussie stelt; die het regime, de staat of het socialisme ondermijnt; die de nationale veiligheid in gevaar brengt; die etnische vijandigheid aanwakkert, racisme propageert of de raciale eenheid kwaad doet; geruchten verspreidt of de sociale orde omverwerpt; die pornografie, obsceniteit, gokken bevordert of aanzet tot geweld, moord of terreur; informatie die als beledigend of kwetsend kan worden opgevat en materiaal dat op enig andere manier bij wetgeving verboden is. Sinds 1997 is de wetgeving enkele keren herzien om aangepast te worden aan nieuwe omstandigheden.⁹

Vanaf het jaar 2000 werd informatietechnologie en daarmee het Internet opgenomen in de nationale vijf-jaren planning. Het zou leiden tot nog meer regel- en wetgeving, waarvan de *Rules for Administering the Internet Information Services 2000* de meest ingrijpende was. ISP's werden gedwongen tot registratie van verschillende diensten, webadressen en telefoonnummers. Gegevens van Internetgebruik van klanten moesten zestig dagen bewaard blijven en op verzoek moesten deze gegevens aan de autoriteiten overhandigd worden. Mochten er veranderingen optreden, dan moesten deze direct gemeld worden. Aanvullende regelgeving is er voor Internet beveiliging, domeinnaam registratie, versleuteling van Internetgegevens, copyright bescherming, nieuwssites, verstrekkers van medische gegevens, online bankieren, Internet cafés en de financiële sector.¹⁰

De Chinese overheid houdt dus alle infrastructuur in eigen hand en tracht door middel van technologische controle (firewalls, filtering software etc.), regelgeving en het uitvaardigen van wetten controle te houden over welke inhoud er via het Internet het land binnenkomt. In de praktijk blijkt dit echter niet voldoende om te voorkomen dat de jonge en vaak technisch vaardige Netizens toch aan verboden informatie via het Internet komen. Alhoewel het Chinese filteringsysteem dynamisch en zelfregulerend is, verspreidt ongewenste informatie zich snel via het Internet, waardoor een complete blokkade praktisch onmogelijk is. Daarvoor zijn aanvullende maatregelen nodig, zoals zelfcensuur, een Internet politie en het beïnvloeden van de

⁹ Taubman, 'A Not-So World Wide Web', 264; Liang en Lu, 'Internet Development', 106; Xue, 'Internet policy and diffusion', 242.

¹⁰ Ibidem, 242; Liang en Lu, 'Internet Development', 106.

publieke opinie.

De Chinese autoriteiten benadrukken met klem dat bedrijven en individuen zelf verantwoordelijk zijn voor de inhoud van de door hen verspreide informatie.¹¹ Vanaf 2000 gaf de regering prioriteit aan wetgeving die zelfcensuur bij commerciële bedrijven vergrootte. Gezien de beperkte infrastructurele keuzes, grote druk van overheidswege en de hoge boetes, was de enige optie voor bedrijven om aan verzoeken van censuur te voldoen. Daar komt nog bij dat wet- en regelgeving van de overheid vaak zo vaag en onduidelijk is, dat veel bedrijven op veilig spelen en strenger censuur toepassen dan dat de overheid dat zou doen.

Buitenlandse bedrijven, zoals Microsoft, Cisco en Sun Microsystems hielpen de Chinese overheid met de bouw van de Internet infrastructuur, maar werden gedwongen zich aan de lokale regelgeving te houden. Buitenlandse bedrijven mogen geen meerderheidsbelang hebben in telecommunicatiediensten in China. De Chinese overheid houdt op deze manier overal absolute controle. Yahoo! ondertekende in 2002 vrijwillig de *Public Pledge on Self-Discipline for the China Internet Industry* en modificeerde haar zoekmachine zo, dat het Chinese filteringsysteem kon worden toegepast. Het kwam het bedrijf op veel kritiek te staan. Veel bedrijven echter verschuilen zich achter het antwoord dat zij zich aan de lokale wetgeving houden.¹² Veel grote bedrijven zien de enorme potentie van de Chinese markt en accepteren de Chinese wet- en regelgeving. Een recent voorbeeld van een bedrijf dat zich hier niet bij neer wilde leggen was Google. Het bedrijf beschuldigde de Chinese overheid er van de e-maildienst Gmail te blokkeren en Google wilde zich niet langer conformeren aan de Chinese regelgeving die bepaalde zoektermen zou filteren in de zoekmachine van Google. Als de Chinese overheid niet zou toegeven aan de eisen van Google zou het bedrijf zich uit China terugtrekken. De autoriteiten in Beijing reageerden geschrokken en gealarmeerd. Het incident zou de reputatie van China kunnen beschadigen, maar ook voor binnenlandse onrust kunnen zorgen. In de eerste uren na Google's aankondiging reageerden netgebruikers

¹¹ H. Moleman, 'Peking geeft webbedrijven een cursus censuur', *De Volkskrant* (9 november 2011) 15.

¹² Liang en Lu, 'Internet Development', 107.

geagiteerd en opgewonden. De strijd van Google voor een vrije stroom van informatie werd gewaardeerd en kon op steun rekenen van vooral het hoger opgeleide deel van de Internetgebruikers. Het Departement van Propaganda reageerde direct. Reacties die Google's dreigement steunden, verdwenen van het Net en werden vervangen door beschuldigingen aan het adres van de Verenigde Staten dat zou samenwerken met Google en "informatie imperialisme" zou belijden. Gerespecteerde academici schreven ondersteunende opiniestukken in kranten en online nieuwsportalen werden gedwongen om ruimte op de homepage te reserveren voor het standpunt van de regering. Om zichzelf te verdedigen tegen een opstand van Google-volgers deed de CPC een beroep op het anti-Amerikaanse nationalisme. Uiteindelijk trok Google zich terug en verhuisde haar zoekmachine naar Hong Kong. In het gevecht over censuur trok Google aan het kortste eind en liet het filteren van zoekwoorden over aan de Chinese overheid.¹³

In het voorbeeld van Google wordt ook een andere manier van controle houden duidelijk. Naast het vertrouwen dat de overheid stelt in de techniek van firewalls en filteringsoftware, maken de lokale en nationale overheden gebruik van het grote menselijke potentieel dat in China aanwezig is. De Internetpolitie zoekt het Internet af op onwenselijke sites, nieuwsberichten en blogs die inhoud verspreiden die schadelijk wordt gevonden. In het geval dat er informatie wordt gevonden die niet gewenst is, wordt er direct actie ondernomen om de informatie te verwijderen. Om het potentieel van de Internetpolitie te vergroten worden Internetgebruikers ingehuurd die verboden inhoud of informatie melden bij de overheid en betaald kunnen worden om de publieke opinie te beïnvloeden. Dit idee stamt uit de tijd van Mao Zedong, waar iedere burger werd gedwongen zichzelf in de groep regelmatig te evalueren en bekritisieren. Het zou de loyaliteit met de groep vergroten. Leden van dezelfde peergroep luisteren eerder naar elkaar dan naar een autoriteit. De Chinese overheid heeft een systeem ontwikkeld van Internetgebruikers die betaald worden om online kritiek te neutraliseren. Deze

¹³ 'Google vs. China', The Washington Post (versie 14 januari 2010), <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/13/AR2010011302908.html> (17 september 2012); S.L. Shirk, 'Changing Media, Changing China', in: S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011) 3, 4.

zogenaamde “Fifty Cent Army”, participanten krijgen omgerekend ongeveer vijftig cent per bericht, sturen berichten het Internet op die het officiële beleid van de lokale en nationale overheid ondersteunen. Het creëert een stroom van positieve berichtgeving, die sociale en psychologische druk legt op burgers die met een kritische blik kijken naar het beleid van de overheid. Wetgeving uit 2009 verbood websites niet alleen het gebruik van online polls, maar Netizens werden ook gedwongen hun echte namen op het Internet te gebruiken.¹⁴ Het feit dat burgers niet meer anoniem kunnen reageren, maakt hen extra kwetsbaar.

Ondanks alle maatregelen die de overheid neemt om controle te houden over de inhoud die verspreid wordt over het Internet is het ondoenlijk voor de autoriteiten om complete grip te behouden op het Internet. Bovendien heeft een te strakke grip op de inhoud van het World Wide Web negatieve gevolgen voor de economische ontwikkeling. Het is een constante balanceer act voor de overheid tussen toegang en controle. Het leger handige Netizens in China dat om blokkades heen surft groeit nog steeds, net als het aantal websites, blogs en het aantal berichten dat via e-mail wordt verstuurd. Het toenemende gebruik van informatietechnologie heeft de Chinese samenleving veranderd. Hoe reageerde de overheid daarop?

Overheid, politiek en samenleving in China

De komst van het Internet en het feit dat de Chinese overheid niet langer absolute controle kan houden over de massamedia en de informatie die hier op te vinden is, heeft geresulteerd in een grote verandering in de Chinese samenleving.

In 1989 gingen duizenden protesterende studenten de straat op en verzamelden zich op het Tiananmenplein in Beijing en in ruim honderd andere steden. De studenten demonstreerden tegen de manier waarop de Chinese samenleving was opgebouwd door de Communistische Partij. Hun eisen waren niet altijd even duidelijk, maar naast betere economische omstandigheden wilden de studenten een vrijere samenleving en minder controle van de partij. De leden van de CPC waren verdeeld over de aanpak van de crisis. Om hun

¹⁴ Shirk, ‘Changing Media’, 14.

idealen uit te dragen gaven rebellerende studenten interviews aan de buitenlandse pers, omdat de officiële Chinese pers niet vertrouwd werd. Liberale partijleden stonden toe dat sommige kranten ongecensureerd konden berichten over de protesten. Uiteindelijk besloot Deng Xiaoping het leger keihard te laten optreden om de opstand neer te slaan. In de afwikkeling van het studentenprotest kreeg het liberale persbeleid van voormalige leiders Zhao Ziyang en Hu Yaobang mede de schuld van de crisis en werden progressieve kranten opgeheven.¹⁵

In hetzelfde jaar werd de Berlijnse Muur door activisten die demonstreerden voor meer democratie neergehaald. Communistische regimes werden omvergeworpen en de Sovjet-Unie viel uiteen. Door deze historische momenten zagen de Chinese partijleiders in dat de media een belangrijke rol kon spelen in het destabiliseren van de staatsmacht. Om politiek te kunnen overleven richtte het beleid zich op: het voorkomen van grote sociale onrust; het vermijden van onenigheid in de partijtop en de loyaliteit van het leger ten opzichte van de CPC bevorderen. Deze drie beleidsterreinen zijn met elkaar verweven. Als er verschillende ideeën vanuit de partijtop naar buiten worden gebracht, zorgt dat voor sociale onrust en om deze te beteugelen moet men kunnen rekenen op het leger.¹⁶

De komst van het Internet veranderde de houding tussen de leiders en het publiek. Om sociale onrust te bestrijden en de publieke opinie op de eigen hand te houden moest de Chinese overheid transparanter worden. Het Internet en de commerciële media zorgen er voor dat de autoriteiten directe informatie vanuit de samenleving krijgen die gebruikt kan worden om een crisis af te wenden. Waar de centrale overheid gewend was om compleet te vertrouwen op interne bureaucratische rapportage om misstanden op te sporen en in de doofpot te stoppen, wordt de druk op de autoriteiten nu opgevoerd om te handelen als uitwassen in de maatschappij algemeen bekend worden gemaakt op het Internet en in de commerciële media. Het aloude adagium: 'De bergen zijn hoog en de keizer is ver' gaat in de 21ste eeuw niet meer op. Lokale overheden zijn in de marktgerichte economie vaak meer gericht op

¹⁵ J. Fenby, 'China's Interesting Times', *History Today*, Vol. 59 Issue 6 (2009) 26.

¹⁶ Shirk, 'Changing Media', 16.

economische voorspoed en winst, dan dat ze oog hebben voor sociale uitbuiting, milieudelicten, gezondheidszorg, onderwijs en kwaliteitscontroles ten aanzien van voeding en medicijnen. Het gevaar bestaat dat deze sociaaleconomische problemen uitmonden in onrust die op nationaal niveau de regering en de partij kan schaden. Om controle uit te oefenen op lokale bestuurders werkt een bureaucratische top-down methode niet langer. De regering vertrouwt hierbij op de massamedia die misstanden uit de samenleving melden. Aangezien de meeste redacteuren benoemd worden door de centrale overheid en er binnen de krantenredactie de nodige zelfcensuur plaatsvindt, is de kans dat de nationale overheid als veroorzaker van de misstand wordt aangewezen relatief klein. De schuld komt vooral te liggen bij lokale overheden en niet bij de centrale overheid in Beijing. Uit onderzoek blijkt dan ook dat de Chinese bevolking meer vertrouwen heeft in de centrale regering dan in lokale bestuurders.¹⁷

De centrale autoriteiten staan vrije pers vooral toe daar waar het gaat om berichtgeving die problemen aan de kaak stelt, die in potentie kunnen leiden tot onrust of publieke ontevredenheid. Het gaat vooral over milieudelicten en gerommel met voedsel en medicijnen. Hooggeplaatste ambtenaren die milieu in hun portefeuille hebben, gebruiken de media op televisie en via het Internet om publieke druk uit te oefenen op lokale bestuurders om nationale regelgeving en beleid op te volgen. Uit het voorbeeld van de chemische vervuiling bij de Songhua Rivier, een fabriek van de Jilin Petrochemical Company explodeerde in november 2005 en vloeibaar benzeen stroomde de rivier in, blijkt echter dat de centrale overheid de berichtgeving in de media ook in de hand probeert te houden om zo de emoties onder de bevolking te temperen. Het beeld dat de regering in Beijing competent is en de problemen voor iedereen oplost, moet koste wat het kost overeind blijven.¹⁸

Leden van de lokale overheid zien deze ontwikkeling met lede ogen aan.

Officiële media in China mogen sinds kort berichten over misbruik door lokale

¹⁷ D. Stockmann, 'What Kind of Information Does the Public Demand? Getting the News during the 2005 Anti-Japanese Protests', in S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011) 198..

¹⁸ Z. Jiang, 'Environmental Journalism in China', in S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011) 122-124.

ambtenaren. Burgers die naar Beijing afreizen om bij de centrale overheid te klagen over lokale bestuurders liepen het risico te worden opgepakt en in een illegale gevangenis, zogenaamde “black jails” in de periferie van Beijing, terecht te komen. Ontevreden burgers werden onder het mom van “juridisch onderwijs” opgesloten, in sommige gevallen mishandeld en daarna weer naar huis teruggestuurd.¹⁹

De ontwikkeling waarbij de centrale overheid journalisten aanspoort om corruptie en andere misstanden op lokaal niveau op te sporen, om daarna de lokale ambtenaren te straffen en zo de eigen positie te versterken, zorgt er voor dat er geen consensus is op centraal en lokaal niveau in de manier waarop de media benaderd worden. Het idee ontstaat dat de censuur op lokaal niveau nog dieper en stringenter is dan op centraal niveau. Daarnaast zijn de lokale media in handen van lokale afdelingen van de partij en regering. Om het eigen nest niet te bevuilden en om de censuur te ontlopen deden veel journalisten dan ook onderzoek buiten de eigen provincie. Journalisten uit verschillende provincies besloten samen te werken en e-mailden de belastende informatie naar collega's in andere regio's om corruptie en misstanden openbaar te maken. Via blogs en sociale netwerksites wordt informatie zo vlug verspreid, dat lokale autoriteiten niet in staat zijn corruptie of berichtgeving over slecht bestuur in de doofpot te stoppen. Op aandringen van provinciale en gemeentelijke bestuurders werd deze praktijk in 2004 gedeeltelijk verboden en mag er alleen nog over ambtenaren op districtsniveau over de grens van provincies gepubliceerd worden. Toch voelen lokale bestuurders meer en meer dat door media-aandacht op televisie en Internet hun activiteiten onder een vergrootglas zijn komen te liggen. Om transparant en open over te komen houden lokale bestuurders op verschillende niveaus tegenwoordig persconferenties en chatten ze met Netizens op het Internet.²⁰

Door de komst van commerciële media, die vrijer zijn in hun berichtgeving en het karakter van het Internet, snelle informatieverspreiding, worden

¹⁹ J.M. Glionna, 'China's 'black jails' shove complaints into the dark', Los Angeles Times (versie 11 januari 2012), <http://articles.latimes.com/2010/jan/11/world/la-fg-china-black-jails11-2010jan11> (25 september 2012).

²⁰ B.L. Liebman, 'Changing Media, Changing Courts', in S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011) 153, 155,156.

overheden op verschillende niveaus gedwongen zich transparanter en opener op te stellen. Uit onderzoek van politicologe Daniela Stockmann blijkt dat Chinese lezers heel goed weten naar welke informatie ze op zoek zijn en waar ze die kunnen vinden. Willen ze het officiële standpunt van de regering weten, dan richten ze zich tot de staatsmedia, maar willen ze betrouwbaar nieuws dan worden commerciële media en nieuwssites op het Internet geraadpleegd.²¹ De uitbraak van het ernstig acuut ademhalingsyndroom (SARS) in de Chinese provincie Guangdong in 2003 wordt vaak aangewezen als keerpunt in de relatie tussen overheid, de media en het publiek. De regering censureerde de eerste berichtgeving omtrent de mysterieuze ziekte, waardoor het virus de kans kreeg om zich te verspreiden en er aanzienlijk meer slachtoffers vielen. Een bijkomend gevolg was dat officiële informatie, zoals in kranten en websites van de *People's Daily* en de *Beijing Daily*, niet langer door de Chinese bevolking vertrouwd werd en men op zoek ging naar plekken waar de waarheid wel te achterhalen was. Antwoorden werden vooral gevonden bij de commerciële media en het Internet.²²

Het feit dat de bevolking zich afkeert van de officiële media vormt een probleem voor het autoritaire regime in China. Het informatie gat tussen regering en het publiek wordt door de invloed van commerciële media en het Internet steeds kleiner. De regering is bang dat crises kunnen leiden tot een revolte tegen de regering of de partij. Het dwingt de overheid tot transparantie. Er worden honderden communicatiedeskundigen opgeleid die op centraal, provinciaal en gemeentelijk niveau persberichten schrijven en persconferenties geven. De centrale regering lanceerde in 1999 een E-government initiatief en alle ministeries geven uitgebreide informatie op hun website. Het E-government project heeft tot doel de transparantie te vergroten, maar ook propaganda te versterken en de legitimiteit van de Communistische Partij te vergroten.²³

²¹ Stockmann, 'What Kind of Information Does the Public Demand?', 175, 176.

²² Ibidem', 178.

²³ L. Guanghua, 'E-government, People and Social Change: A Case Study in China', *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries* 3 (2009) 1; Liang en Lu, 'Internet Development', 110.

Vooraf in aanloop naar de Olympische Spelen in de zomer van 2008 nam de centrale overheid een aantal maatregelen die de transparantie moest bevorderen. Belangrijk hierin was de *Regulations on Open Government Information* uit dat jaar. Bestuurders werden verplicht tijdens rampen en andere noodmaatregelen informatie te verstrekken aan het publiek. Daarnaast werd de mogelijkheid voor burgers geschapen om informatie op te vragen bij de overheid.²⁴ Op basis van deze regelgeving moest Shanghai, na een eerste weigering, maar onder druk van media en publiek, de budgettering in 2009 openbaar maken.

Andere maatregelen betroffen de toestemming die het officiële nieuwsmiddeel Xinhua News Service kreeg om te rapporteren over schandalen en te berichten over massa protesten. Het nieuwsagentschap maakte het melanine babyschandaal openbaar en hield het dodental van de aardbeving in Sichuan in 2008 van minuut tot minuut bij. Dit experiment leidde er toe dat de hoogste leider Hu Jintao in 2008 er persoonlijk voor zorgde dat de censuur op berichtgeving over massa demonstraties en protesten werd opgeheven. Tijdens een bezoek aan de People's Daily chatte Hu met Internetgebruikers en benadrukte hierbij hoe belangrijk het was dat de overheid het initiatief behield in het vormen van de publieke opinie door officiële media toestemming te geven om belangrijk nieuws te brengen. Een opmerkelijke beslissing van de hoogste Chinese leider, want de angst dat de ene demonstratie gevolgd wordt door de andere was altijd eminent aanwezig. De achterliggende gedachte was echter dat door transparant en open te zijn in de berichtgeving incidenten vlugger onder controle te brengen zijn en de legitimiteit van de overheid te vergroten.²⁵

Ontstaan van publieke opinie in China

Het publiek is de derde partij in de driehoek: regering, media en publiek. Door de komst van commerciële media en het Internet zijn de Chinese burgers zich steeds meer bewust van hun burgerrechten. Individuen vullen de publieke

²⁴ 'Landmark decree to encourage gov't transparency', China Daily (versie 24 april 2007), http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-04/24/content_857930.htm (29 september 2012).

²⁵ Shirk, 'Changing Media', 24-26.

omgeving met commentaren op wat in hun ogen onrechtvaardig is. Door de toenemende transparantie en een minder strakke controle vanuit de overheid hebben burgers de mogelijkheid gekregen via het Internet met de staat te communiceren. Door de blijvende controle van de staat is China echter nog geen echte burgermaatschappij geworden. Toch zijn steeds meer burgers geïnteresseerd in rule of law, mensen- en burgerrechten. Er worden initiatieven ondernomen om niet-gouvernementele organisaties (NGO's) op te zetten en hiervoor is het gebruik van het Internet en nieuwe media onontbeerlijk.²⁶

Via het Internet protesteert de Chinese bevolking regelmatig tegen misstanden in de samenleving. Informatie wordt razendsnel verspreid via e-mail, instant messaging, blogs en SMS op mobiele telefoons. Een van de eerste voorbeelden van zo'n protest op Internet betrof de artikelen die de freelance columnist Lian Yue in 2007 op zijn weblog schreef over de riskante plannen om een chemische fabriek in de stad Xiamen te bouwen. Yue riep anderen op om dit verhaal te verspreiden. De lokale afdeling van de CPC verwijderde razendsnel alle berichten binnen de provincie die betrekking hadden op de fabriek. De weblog van Yue was echter onbereikbaar, omdat deze gehost werd in een andere provincie. Het protest van de bevolking mondde uit in een grote protestmars waar Netizens live-verslag van deden via het mobiele netwerk. Twee publieke rechtszaken later werd de fabriek in een andere omgeving gebouwd. Yue en de inwoners van Xiamen werden met nationale en internationale prijzen overladen.²⁷

Het protest tegen de chemische fabriek in Xiamen was het eerste voorbeeld van een gebeurtenis waarbij de kracht van het Internet werd gebruikt om het publieke debat te initiëren en momentum te geven. Ondanks hevige censuur werd de publieke agenda vanaf 2007 mede gevormd door schrijvers van weblogs die hun mening over belangrijke zaken, zoals de protesten in Xiamen tegen de PX chemische fabriek, konden delen met in 2008 50 miljoen lezers van weblogs. Een weblog bijhouden is goedkoop en ondanks dat de meeste

²⁶ Jiang, 'Environmental Journalism in China', 116, 117.

²⁷ X. Qiang, 'The Rise of Online Public Opinion and Its Political Impact', S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011) 202, 203.

bloggers over hun persoonlijke leven schrijven, zijn er steeds meer bloggers die schrijven over de publieke zaak en op deze manier een opinielider worden van hun lokale gemeenschap. Samen met de lezers die hun commentaar achter kunnen laten vormt dit een dynamisch geheel. Samen met instant messaging services zoals QQ, MSN en Twitter en sites als Youku en Tudou waarop foto- en videomateriaal gedeeld wordt, vormt het een netwerk van informatie die het praktisch onmogelijk maakt om hier op een top-down manier nog controle op uit te oefenen.²⁸

De Engelstalige nieuwssite Xinhua Net onderzocht in 2008 wat in 2007 de meest populaire onderwerpen waren op de drie meest invloedrijke Internetgemeenschappen: Strong Country Forum, Tianya Club en Kaidi. Onderzocht werden posts die niet verwijderd waren door de censuur. Het bleek dat 'gevoelige sociale gebeurtenissen', waaronder bestuur, politiegeweld, milieudelicten, gezondheidszorg, juridische hervormingen en natuurrampen het meest besproken werden. De studie toonde ook aan dat Netizens zich steeds bewuster worden van hun rechten op het verkrijgen van informatie, vrije meningsuiting en dat de overheid verantwoordelijk gehouden kan worden voor het gehanteerde beleid.

De publieke opinie is met de komst van het Internet eindelijk gearriveerd in China. Op het moment dat officiële media berichten die op persoonlijke weblogs verschijnen gaan overnemen, heeft dit effect op het politieke discours. Een protest wordt soms getolereerd en, zoals al eerder gememoreerd is, intentioneel door de centrale autoriteiten gebruikt om laaggeplaatste ambtenaren als zondebok aan te pakken en het publiek op deze manier stoom te laten afblazen, voordat het protest oncontroleerbaar wordt. Autoriteiten halen op deze manier waardevolle informatie van het Internet waardoor, zoals in het voorbeeld van Xiamen, vooral op lokaal niveau het beleid aangepast kan worden.²⁹

De volgende stap is dat gezamenlijke onderwerpen gaan leiden tot collectieve mobilisatie en organisatie. Op deze manier kan op Internet gevormde publieke

²⁸ Qiang, 'The Rise of Online Public Opinion,' 203, 205.

²⁹ 'Netizens change China's political landscape', China View (versie 28 februari 2009), http://news.xinhuanet.com/english/2009-02/28/content_10917341.htm (1 oktober 2012); Qiang, 'The Rise of Online Public Opinion', 217, 218.

opinie een verschil maken in de Chinese samenleving. Ondanks dat de controle vanuit de overheid op verschillende niveaus nog steeds groot is, ontstaan er steeds meer groepen die zich hard maken voor vrouwenrechten, gelijke rechten voor homo's en hetero's, sociale rechten en het milieu. Een van de meest in het oog springende figuren die als spreekbuis optreedt voor een groot publiek is de bestsellerschrijver, autocoureur en blogger Han Han. Hij heeft op zijn blog grote kritiek op de censuur en geeft commentaar op de Chinese samenleving. Posts op zijn blog worden regelmatig verwijderd door de autoriteiten, maar toch heeft Han Han een miljoenenpubliek. Inmiddels is hij zo bekend geworden dat *Time* hem uitriep tot een van de honderd meest invloedrijke personen ter wereld.³⁰

Han schreef hierop een essay waarin hij de Chinese overheid vroeg kunst, literatuur en nieuws minder te controleren en de censuur op te heffen. Zijn artikel ontving 25.000 commentaren van lezers en werd meer dan 1,2 miljoen keer bekeken. De overheid probeerde tevergeefs de Time website te blokkeren: Han werd, mede door stemmen van Chinese Internetgebruikers, tot de nummer twee gekozen.³¹

Democratisering door Internettechnologie

Om te bepalen of China door het gebruik van Internet, het ontstaan van een publieke opinie en een aanzet tot een burgermaatschappij nu zal democratiseren, is het wenselijk om de aard van het Chinese regime verder te onderzoeken.

Het regime in China wordt veelal omschreven als autoritair of totalitair of op z'n minst als niet-democratisch.³² De onderzoekers Paltemaa en Vuori betogen echter in hun studie naar de evolutie van technologie binnen de politieke controle die de CPC uitvoert over China, dat er vanaf 1978 onder Deng Xiaopong een verandering heeft plaatsgevonden. China veranderde van een totalitaire

³⁰ S. Elegant, 'The 2010 Time 100. Han Han', *Time* (versie 29 april 2010), http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1984685_1984940_1985515_00.html (1 oktober 2012).

³¹ Qiang, 'The Rise of Online Public Opinion', 220.

³² Yang, 'The aborted Green dam-youth escort censor-ware project in China', 101; Taubman, 'A Not-So World Wide Web', 255.

samenleving in een posttotalitaire samenleving.³³ De term posttotalitair schrijven de onderzoekers toe aan schrijver, dissident en politicus Václav Havel (1936-2011) uit Tsjecho-Slowakije. In een posttotalitaire samenleving heeft de ideologie geen invloed meer op de bevolking, maar is nog wel onderdeel van het systeem. Het posttotalitaire regime streeft naar harmonie en vrede om invloed op de onderdanen te behouden. Het is niet meer noodzakelijk voor de posttotalitaire politieke orde om absolute controle uit te oefenen over de bevolking, de controle reikt net ver genoeg om het systeem in stand te houden. Burgers hoeven niet in het systeem te geloven, maar moeten zich wel conformeren aan de politieke ideologie. Een aantal 'vrijheden' van de bevolking worden dan ook getolereerd door het regime, als daar het politieke beleid van de overheid maar niet mee in gevaar wordt gebracht. Technologie wordt in de posttotalitaire orde niet meer ideologisch ingezet, maar gebruikt om de politieke macht te behouden. Technologie wordt ingezet om burgers ongemerkt te controleren, waarbij de burger zich goed bewust is van het feit dat hij gecontroleerd wordt.³⁴ Het is duidelijk dat deze ontwikkeling in China heeft plaatsgevonden. Internetgebruikers worden door de overheid gedwongen op bepaalde manieren met elkaar en met de staat te communiceren. Op het moment dat technologische middelen falen om dit te bereiken, worden sociale controlemiddelen ingezet. Het doel is om de heersende politieke orde te laten voortbestaan.

Aan dit doel wordt in China meer en meer geknaagd. Door de komst van het Internet werd de regering gedwongen om transparanter te worden en ontstond een publieke opinie met participerende burgers. Progressieve krachten, vooral op een lager niveau, binnen de overheid staan op het standpunt dat er politieke hervormingen moeten komen om deze veranderingen het hoofd te bieden. Hervormingen die zouden kunnen leiden tot meer inspraak en meer democratie voor de Chinese burgers. Wat moet echter verstaan worden onder *democratie*? Is de ene democratie hetzelfde als de andere democratie? De definities van de term democratie verschillen nogal.

³³ L. Paltemaa en J. A. Vuori, 'Regime Transition and the Chinese Politics of Technology: From Mass Science to the Controlled Internet', *Asian Journal of Political Science* Vol. 17, No. 1 (2009) 12.

³⁴ *Ibidem*, 7.

Democratie is op verschillende manieren te interpreteren. Het is daarom belangrijk om het begrip democratie wat af te kaderen, zonder hierbij de illusie te hebben volledig te zijn.

Veel denkers wijzen in hun werk op de participatie van het individu. Zo stelde de Engelse filosoof John Stuart Mill (1806-1873) dat individuele vrijheden positieve waarden waren. Vrijheid van meningsuiting en vrijheid van handelen als liberale kernwaarden waren er niet alleen om het morele karakter van mens en maatschappij te verhogen, maar waren een sociale waarde op zich. Politieke participatie van burgers zou leiden tot zelfstandige en vrije individuen. Mill claimde dat individuen dan ook het *recht* hebben op deze vrijheid. Een recht dat in gevaar gebracht kon worden door een tirannieke minderheid (de regering) of door een tirannieke meerderheid (het volk). Mill was dan ook een voorstander van een stelsel met twee kamers die elkaar corrigeren en in balans houden.³⁵

Vrijheid stond ook bij de Oostenrijkse econoom Joseph Schumpeter (1883-1950) hoog in het vaandel, net als het belang van leiderschap en de noodzaak dat de regering zijn beleid aanpast aan de wensen van de kiezers. Schumpeter vond echter dat de doorsnee burger te irrationeel was om zich teveel met politiek te bemoeien. Volkswil, algemeen welzijn en politieke keuze van de burger waren volgens hem illusies. De burger mocht stemmen, maar moest de gekozen regering zijn gang laten gaan. De bureaucratie zou de politiek moeten controleren en niet de burger.³⁶ Maar betekent het stemrecht dan dat je kunt spreken over een democratie?

Het antwoord daarop is, volgens Larry Diamond, negatief. In een reactie op Samuel Huntington's *Democracy's Third Wave*, onderscheidde Diamond twee soorten democratie: de liberale democratie en de electorale democratie.³⁷ Een liberale democratie heeft niet alleen verkiezingen, maar de macht van de regering wordt door het systeem ingeperkt; is de rechterlijke macht onafhankelijk, worden individuele vrijheden en rechten op het gebied van vereniging, vergadering, meningsuiting en persvrijheid gewaarborgd; zijn

³⁵ D. Held, *Models of Democracy* (Cambridge 2006) 79-81.

³⁶ *Ibidem*, 142-143.

³⁷ L. Diamond, 'Is the Third Wave Over?', *Journal of Democracy* 7.3 (1996) 21.

minderheden beschermd; is er geen censuur en geen controle op media en bestaat er geen politieke willekeur. Electorale democratieën hebben slechts min of meer vrije verkiezingen, maar missen de overige instituties en beschermende rechten.³⁸

Om de positie van China nog duidelijker in te kaderen kunnen we gebruik maken van de relevante aspecten die de Amerikaanse politicoloog Robert Dahl in zijn boek *Polyarchy: Participation and democracy* (1971) uit aantal 'werkelijk-bestaande' democratieën distilleert. Deze aspecten komen grotendeels overeen met de kenmerken die Diamond aan een liberale democratie toekent. Een democratische maatschappij kent: het recht om te stemmen; het recht om gekozen te worden; het recht van politieke leiders om te concurreren met elkaar om steun en stemmen te halen; het bestaan van vrije en eerlijke verkiezingen; de vrijheid van vereniging; de vrijheid van meningsuiting; persvrijheid; de aanwezigheid van instituties die controleren of regeringsbeleid afhankelijk wordt gemaakt van stemmen en andere vormen van uitingen van voorkeuren die er binnen het volk bestaan.³⁹

Het gaat te ver om een uitgebreide analyse van het democratische gehalte van China te maken voor alle negen door Dahl genoemde aspecten, maar een korte toelichting zal voldoende blijken te zijn om het democratische gehalte van China te schetsen.

In China bestaan er verkiezingen op dorps- en wijkniveau. De Chinese burger heeft het recht om te stemmen, maar alleen om dorpschoude, leden van dorpscomités en afgevaardigden voor het congres te kiezen. Verkiezingen boven het niveau van wijk en dorp bestaan er niet. Dit systeem van democratisch centralisme is vastgelegd in artikel 3 van de Chinese grondwet. Iedereen mag zich sinds kort verkiesbaar stellen in China. Onafhankelijke kandidaten, zij zijn geen lid van de CPC, gaan de straat op en proberen via Internet campagne te voeren. Onafhankelijke kandidaten worden echter vaak tegengewerkt of geïntimideerd door politie en officiële partijkandidaten om zich terug te trekken. Om verkiezingen verder te frustreren worden kieslijsten vaak pas op de verkiezingsdag zelf gepubliceerd of worden verkiezingen

³⁸ Diamond, 'Is the Third Wave Over?', 23, 24.

³⁹ R. A. Dahl, *Polyarchy: Participation and democracy* (New Haven 1971) 15-20.

helemaal niet bekend gemaakt. De macht van de CPC blijft in tact doordat hoge regeringsfunctionarissen worden gekozen door kiescomités, die worden aangesteld door de top binnen de regering.⁴⁰ Er zijn wel democratische aspecten in de Chinese samenleving aanwezig, maar de regering wil vooral democratisch overkomen, uiteraard binnen de bestaande socialistische ideologie.

In artikel 35 van de Chinese grondwet is het recht opgenomen dat alle burgers van de Volksrepubliek China vrijheid van meningsuiting, persvrijheid en vrijheid van vereniging en vergadering genieten.⁴¹ Dit grondbeginsel wordt echter beknot door artikel 1 van de grondwet. Hierin is vastgelegd dat het socialistische systeem de basis is van de Volksrepubliek China en dat ondermijning van het socialistische systeem door elke organisatie of individu nadrukkelijk verboden is.⁴² Aangezien het de partij is die bepaalt wie of wat ondermijnd is voor het socialistische systeem, is het duidelijk dat er niet van 'vrijheden' gesproken kan worden. Bovendien is het gebrek aan persvrijheid hier al uitgebreid besproken.

Dat China ondanks een transparantere houding van de overheid en toenemende, zij het gelimiteerde, vrijheden van de bevolking niet democratischer is, wijt politiek wetenschapper Samuel Huntington enerzijds aan het gebrek aan toewijding van de leiders van China om democratische waarden te introduceren en anderzijds aan de Chinese cultuur die gevormd is door het confucianisme.⁴³

Binnen klassiek confucianisme is de groep belangrijker dan het individu, gaat autoriteit boven vrijheid en zijn rechten minder belangrijk dan verantwoordelijkheden. De Chinese overheid wijst op deze waarden die harmonie en samenwerking bevorderen en als waarden meer gewaardeerd

⁴⁰ 'Constitution of the People's Republic of China', The National People's Congress of the People's Republic of China (versie 14 maart 2004)

http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372963.htm (6 oktober 2012); O. Garschagen, 'Rebels China', *NRC Weekend* (3, 4 december 2011) 18, 19.

⁴¹ 'Constitution of the People's Republic of China', The National People's Congress of the People's Republic of China (versie 14 maart 2004)

http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm (6 oktober 2012).

⁴² 'Constitution', http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372963.htm.

⁴³ S. Huntington, 'Democracy's Third Wave', *Journal of Democracy* Vol. 2, No. 2 (1991) 21, 22.

worden dan onenigheid en competitiedrang. Staat en samenleving smelten binnen het confucianisme samen en daarbinnen is er geen plaats voor autonome sociale instituten op nationaal niveau.

De snelle economische groei vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw, ging gepaard met een vraag van studenten en intellectuelen om meer politieke hervormingen en meer democratie. De communistische regering reageerde op twee manieren. Allereerst introduceerde de overheid een nieuwe vorm van autoritair bestuur gebaseerd op de vorm die in Taiwan, Singapore en Zuid-Korea in zwang was. Wilde China economisch verder groeien dan had het land een autoritair regime nodig. Zo werd de bevolking voorgehouden. Ten tweede werden alle uitingen van een democratische beweging met harde hand neergeslagen, zoals het studentenprotest op het Tiananmenplein in juni 1989 bewijst.⁴⁴

Bij elkaar opgeteld *lijkt* China democratischer, dan dat het land in werkelijkheid is. Dat kan in de toekomst een probleem worden, want er bestaat een duidelijke relatie tussen economische ontwikkeling en de mate van democratie binnen een land. Huntington gebruikt de bevindingen van politiek socioloog Seymour Martin Lipset om aan te tonen dat economische ontwikkeling een positief effect heeft op democratisering. Door economische ontwikkeling genieten meer mensen van beter onderwijs, groeit de middenklasse en zijn er kansen op het ontstaan van een burgermaatschappij. Publieke en private bronnen worden eerlijker in de samenleving verdeeld. Economische groei zorgt voor een complexere economie waar de overheid steeds moeilijker controle op uit kan oefenen. Wegvallende controle door de staat leidt tot de vorming van onafhankelijke machtscentra die gebaseerd zijn op privaat kapitaal, technologie en communicatie. Tot slot zorgt economische groei voor kleinere inkomensverschillen.⁴⁵

De modernisering op het gebied van economie, landbouw, wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen en defensie onder Deng

⁴⁴ Huntington, 'Democracy's Third Wave', 24, 25.

⁴⁵ S. Huntington, 'After Twenty Years: The Future of the Third Wave', *Journal of Democracy* 8.4 (1997) 5.

Xiaoping moesten economische groei en daarmee sociale stabiliteit brengen.⁴⁶ Een belangrijke rol was hierbij weggelegd voor de nieuwe Internettechnologie. De economische ontwikkeling en de invloed van Internet hierop zou de Chinese samenleving liberaliseren en democratiseren. Zo was ook de gedachte in het vrije westen. Maar houdt deze gedachte stand?

Kan het Internet China bevrijden?

Van de Iraanse studentenprotesten in 2009 tot de Arabische Lente in Tunesië en Egypte beginnend in 2010 werd er in westerse media en door overheden gewezen op de rol die Internettechnologie speelde bij deze revoluties. De Twitter- en Facebookgeneratie organiseerde zich razendsnel via blogs en de sociale media en de autoritaire regimes wisten hier niet mee om te gaan en zouden hun absolute controle over de bevolking verliezen. Door het gebruik van Internettechnologie zou de wereld veiliger en democratischer gaan worden. De nationale veiligheidsadviseur van George W. Bush, Mark Pfeifle, startte zelfs een campagne om Twitter genomineerd te krijgen voor de Nobelprijs voor de Vrede.⁴⁷

In het optimisme over de bevrijdende werking van het Net worden er meestal twee kenmerken genoemd die mogelijkheden bieden om een repressief regime te ondermijnen: de aard van het Internet om snel informatie te verspreiden en de mogelijkheid van gelijkgestemden om elkaar via het Internet te vinden en een beweging te genereren.

Deze twee mogelijkheden die het Internet biedt worden gefrustreerd door het gebruik van censuur en controlemogelijkheden die de Chinese overheid, zoals al is besproken, in overvloed heeft en ook toepast. We hebben ook gezien dat technisch goed onderlegde Netizens deze blokkades kunnen omzeilen en dat ze een kat-en-muis-spel spelen met de overheid. Een gecensureerde site is via een proxyserver met een ander IP-adres vaak wel te benaderen. Het nadeel van

⁴⁶ J. Van der Putten, *Verbijsterend China. Wereldmacht van een andere soort* (Amsterdam 2011) 151.

⁴⁷ A.Sullivan, 'The Revolution Will Be Twittered', *The Atlantic* (versie 13 juni 2009) <http://www.theatlantic.com/daily-dish/archive/2009/06/the-revolution-will-be-twittered/200478/> (10 oktober 2012); M. Pfeifle, 'A Nobel Peace Prize for Twitter?', *The Christian Science Monitor* (versie 6 juli 2009) <http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/0706/p09s02-coop.html> (10 oktober 2012).

deze oplossing is dat de bandbreedte van de proxyserver beperkt is en er niet al te veel gebruikers tegelijk op ingelogd kunnen zijn. Bovendien kunnen criminelen, spammers en oplichters gebruik maken van deze proxy om hun malware en spyware te verspreiden. Een ander nadeel van deze oplossing is dat vijftien procent van alle Internetverkeer in China binnenlands georiënteerd is en dus gemakkelijk controleerbaar.⁴⁸

Een klein gedeelte van de beschikbare informatie komt China dus toch binnen. Absolute controle van overheidswege is niet mogelijk. Regulering is vaag en onduidelijk en verboden informatie verspreidt zich razendsnel. Toch denkt schrijver en politiek onderzoeker Evgeny Morozov dat de aard en het karakter van het Internet geen basis is om te denken dat autoritaire regimes gaan omvallen of dat democratie onontkoombaar is. De hoop dat dit gebeurt, is gebaseerd op twee aannames. De eerste aanname is dat een modern autoritair regime, zoals dat van China, haar macht primair verkrijgt door repressie van activiteiten die het Internet versterkt (verspreiding van informatie en mobilisatie van protestgroepen). De tweede aanname gaat er van uit dat het Internet alleen gebruikt kan worden door diegenen die het regime willen bevechten. Het Internet wordt dan niet gebruikt door het regime om haar eigen positie te versterken.

De eerste aanname lijkt bewaarheid te worden. Het moderne autoritaire regime in China wil graag controle houden op de informatie die via Internet verspreid wordt en reguleren hoe de bevolking zich gedraagt. Hackers en dissidenten vinden echter steeds weer manieren om toch aan informatie te komen. Met een beetje zoeken is deze informatie overal te vinden op het Chinese Internet. Waarom komt het Chinese volk dan niet in opstand? Diegenen die zich deze vraag stellen, gaan voorbij aan de vraag waar de legitimiteit van het Chinese regime op stoelt. De Chinese burgers zijn niet gebrainwashed. Het overgrote deel van de Chinese bevolking vertrouwt de

⁴⁸ E. Zuckerman, 'Internet Freedom: Beyond Circumvention', in B. Szoka en A. Marcus (ed.), *The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet* (2010) 566, 567.

centrale overheid in Beijing en wantrouwt de lokale bestuurders die corrupt zijn en alleen uit op eigen gewin.⁴⁹

De hervormingen die de Chinese overheid de laatste drie decennia heeft doorgevoerd, worden door de Chinese bevolking gewaardeerd. De sterke economische groei, mede bereikt door het gebruik van informatietechnologie, heeft dezelfde luxe goederen, entertainment en de mogelijkheid om over de landsgrenzen te kijken gebracht als in de westerse wereld. Economische ontwikkeling bracht sociale stabiliteit, harmonie en vrede met zich mee. Waarden waar het overgrote deel van de Chinese bevolking naar streeft. Chaos, protesten en onrust wil de bevolking net zo min als dat de leiders van de communistische partij dat willen. Het lijkt erop alsof er in China, stilzwijgend weliswaar, een sociaal contract gesloten is. De Chinese vorm van marktkapitalisme lijkt goed te gedijen zonder democratische waarden. Het merendeel van de bevolking lijkt helemaal niet geïnteresseerd te zijn in informatie die laat zien hoe verschrikkelijk het regime is. Op het moment dat de bevolking niet geïnteresseerd is in de (belastende) informatie die via Internet het land binnenkomt, is deze informatie van weinig waarde.⁵⁰ Een bijkomende factor die niet meehelpt om in de ogen van de Chinese autoriteiten subversieve informatie te verspreiden is dat de doorsnee Internetgebruiker in China Internet vooral als entertainmentmiddel gebruikt. Het spelen van games, downloaden van muziek en films is een belangrijke vrijetijdsbesteding voor de jeugd geworden. Ondanks het mondiale karakter van het Internet bezoekt tachtig procent van de Chinese Internetgebruikers binnenlandse sites, zo'n tien procent bekijkt buitenlandse websites die in de Chinese taal zijn geschreven en slechts vijf procent surft naar niet-Chinese buitenlandse websites.⁵¹ Voor elke westerse Internetdienst is er een Chinese variant. De Chinees zoekt met Baidu, bekijkt video's met Youku, koopt via Alibaba, twittert met Weibo, onderhoudt contacten met Renren en Kaixin 001

⁴⁹ E. Morozov, 'Can the Internet Liberate the World?', in B. Szoka en A. Marcus (ed.), *The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet* (2010) 558, 559; 2012 Edelman Trust Barometer Executive Summary, <http://trust.edelman.com/trust-download/global-results/> (8 oktober 2012) 2.

⁵⁰ Morozov, 'Can the Internet Liberate the World?', 560.

⁵¹ J.J.H. Zhu en E. Wang, 'Diffusion, Use, and Effect of The Internet in China', *Communication of the ACM* Vol. 48, No.4 (2005) 52.

en gebruikt Sina voor nieuws en microblogs.⁵² Dit surfgedrag maakt het voor de overheid alleen maar gemakkelijker om controle te behouden.

Toch bestaat er de mogelijkheid dat een kleine groep dissidenten de mogelijkheden van het Internet gebruikt om een democratische beweging te starten, zoals er in de voormalige Sovjet-Unie gebeurde. Morozov wijst erop dat de desintegratie van de Sovjet-Unie niet het gevolg was de informatieverspreiding via kopieer- en faxmachines, maar gelegen lag in onderliggende structuurfouten van het systeem: de slecht presterende economie was de ultieme oorzaak van de ineenstorting van de Sovjet-Unie. De toename van het gebruik van informatietechnologie ging in de laatste decennia wereldwijd gepaard met economische groei. Zo gezien heeft informatietechnologie het huidige regime in China eerder versterkt dan verzwakt.⁵³

Het mobiliserende karakter van het Internet betekent dat ook niet-democratische groeperingen zich gemakkelijk kunnen verenigen. Revoluties hebben niet altijd een uitkomst die democratisch hoeft te zijn. Al-Qaida is het beste voorbeeld van een organisatie die veelvuldig gebruik maakt van het Internet om nieuwe rekruten te werven, informatie uit te wisselen, op de hoogte te blijven van de situatie van de vijand en acties voor te bereiden. Het mobiliseren van grote groepen mensen hoeft ook niet nadelig uit te pakken voor het heersende regime. Conflicten met Japan brengen bij de Chinese bevolking nationalistische gevoelens omhoog, waardoor mensen en masse de straten opgaan. In 2005 ontstonden protesten in veertig Chinese steden, omdat de Japanse regering probeerde een permanent lid van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties te worden, de Japanse oorlogsmisdaden uit de schoolboeken in Japan werden gehaald en de Japanse minister-president het Yasukuni monument voor Japanse oorlogshelden bezocht.⁵⁴ Van recentere datum is de ruzie tussen China en Japan over een aantal eilandjes in de Oost-Chinese Zee die beide landen claimen. De Chinese overheid wordt er in deze gevallen van beschuldigd dat zij deze protesten stimuleert en voedt. Een

⁵² H. de Hooge, 'De groei van social media in China', DutchCowboys (1 juni 2012), <http://www.dutchcowboys.nl/socialmedia/24891> (12 oktober 2012).

⁵³ Morozov, 'Can the Internet Liberate the World?', 561.

⁵⁴ Stockmann, 'What Kind of Information Does the Public Demand?', 175.

gezamenlijke vijand mobiliseert de bevolking niet alleen, het dient als uitlaadklep voor heersende onvrede onder de bevolking.⁵⁵

Het autoritaire regime van China controleert zijn burgers niet langer met alleen maar een combinatie van gangbare maatregelen uit de twintigste eeuw, zoals surveillance, dwang en geweld door politie en veiligheidstroepen. Chinese autoriteiten weten slim gebruik te maken van de mogelijkheden die het Internet biedt om te controleren wat de burgers doen. Sociale media zijn geschikt om binnen korte tijd grote groepen mensen te mobiliseren, maar data en persoonsgegevens zijn tevens slecht beschermd. De Internetpolitie en geheime diensten zijn met behulp van sociale media vlug in staat om verbanden te leggen tussen verschillende dissidenten en hun activiteiten. Door ontwikkelingen op het gebied van gezichtsherkenningsoftware is anonimiteit bij massademonstraties niet langer gewaarborgd en worden foto's op sociale netwerksites geanalyseerd.⁵⁶

Je hoop vestigen op de democratiserende werking van Internettechnologie getuigt van een naïef geloof in deze technologie en het karakter van het Internet. Het autoritaire regime van China baseert zijn legitimiteit op een scala aan politieke, sociale en culturele factoren. Met succes heeft het regime in Beijing het idee onder de bevolking verspreid dat het huidige politieke regime op dit moment het beste voor de natie is. Daarbij wijst het op de indrukwekkende economische groeicijfers die de burgers voorspoed en welvaart brengen op een schaal die nog niet eerder bereikt is voor zo'n groot aandeel van de bevolking. Een steeds groter deel van de bevolking heeft er dan ook baat bij dat deze situatie gehandhaafd blijft. Het laatste wat men wil is politieke chaos. Dat de overheid hiervoor zorgt door burgers te controleren en de informatiestroom via de media beperkt tot goedgekeurd nieuws en artikelen neemt men voor lief. De overheid speelt hier ook op in door websites te lanceren waarop burgers terecht kunnen met hun klachten over corrupte ambtenaren, milieudelicten en slechte infrastructuur. Bij nadere analyse blijkt

⁵⁵ P. van den Dool, 'Japanse bedrijven staken deel activiteiten China wegens protesten', NRC .nl (17 september 2012), <http://www.nrc.nl/nieuws/2012/09/17/japanse-elektronicamakers-staken-activiteiten-in-china-wegens-protesten/> (12 oktober 2012).

⁵⁶ E. Morozov, 'How dictators watch us on the web', Prospect (versie 18 november 2009) <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/how-dictators-watch-us-on-the-web/> (12 oktober 2012).

er vooral kritiek geleverd te kunnen worden op lagere overheden. Kritiek op de nationale regering of de partij laten de hoogste leiders in Beijing niet toe. Een hervorming van het politieke systeem zit er voorlopig nog niet in.⁵⁷

Conclusie

In de strijd tegen repressieve regimes had de Westerse wereld bij het verspreiden van het democratische gedachtegoed vooral zijn hoop gevestigd op Internet. Op Internet kon een bevolking onbeperkt ideeën en informatie uitwisselen die zouden leiden tot het ontstaan van een publieke opinie en een burgermaatschappij. De overheid zou verantwoordelijk worden gehouden voor het gevoerde beleid en ontevredenheid van burgers zou uitmonden in protesten tegen de autoriteiten. De informatietechnologie zou dan ook de organisatie van de mobilisatie van grote groepen mensen vergemakkelijken en zo zou de druk op het regime om te hervormen opgevoerd worden.

Vanaf de introductie in 1994 van het Internet in China zagen de Chinese autoriteiten dat dit scenario de keerzijde was van economische mogelijkheden die het Internet bood. Wijs geworden door het experiment met satelliettelevisie werden er direct maatregelen genomen om controle te houden over de inhoud die via het Internet verspreid zou worden. De overheid creëerde een controlesysteem met meerdere lagen. De infrastructuur bleef in handen van de overheid, zodat firewalls en filteringsoftware hun werk konden doen. Internetbedrijven werden door regel- en wetgeving gedwongen zich te conformeren aan de censuur en werden gestimuleerd om zelfcensuur toe te passen. Internetpolitie en ingehuurd webgebruikers speuren het Internet af naar subversieve inhoud, waarna deze verwijderd wordt of de maker gearresteerd.

Het blijft echter niet bij dit repressieve beleid ten aanzien van informatietechnologie. De overheid is uitstekend in staat om deze technologie ook in haar voordeel te gebruiken om controle te houden.

De publieke opinie wordt handig bespeeld door de Fifty Cent Army voor de overheid gunstige berichten te laten posten. Maar de centrale overheid zet

⁵⁷ M. Maas, 'Dictatuur heeft een goede kant', *De Volkskrant* (17 mei 2011) 15; Van der Putten, *Verbijsterend China*, 209.

websites op, waar burgers met hun klachten terecht kunnen over misstanden en corruptie op lokaal bestuurlijk niveau. Zo controleert de CPC haar ambtenaren op gemeentelijk, provinciaal en regionaal niveau. Worden er misstanden gemeld dan neemt de centrale regering in Beijing harde maatregelen en worden ambtenaren verwijderd. Zo verwordt het Internet tot een uitlaadklep voor ontevredenheid onder burgers en komt er weinig kritiek op de Partij en leden van het Politbureau.

Het regime in China maakt dus handig gebruik van de vele facetten van het Internet en behoudt op deze manier voldoende controle om het systeem in tact te laten. De Chinese bevolking neemt hier ook genoeg mee, omdat de economische groei voorspoed en ontwikkeling brengt. Chaos en disharmonie zijn niet alleen culturele ondeugden in China, iedereen in China wil dit vermijden. Het Internet heeft de overheid in China meer open en transparanter gemaakt. Er is een publieke opinie ontstaan en de vrijheden van de burgers zijn opgerekt, maar de Communistische Partij van China zorgt er voor dat politieke hervormingen op centraal niveau minimaal zijn en haar positie niet bedreigd wordt. Beleidsmakers in het Westen die hun hoop nog steeds vestigen op de democratiserende werking van het Internet kunnen beschuldigd worden van cyber-optimisme.

Literatuurlijst

China Daily. 'Landmark decree to encourage gov't transparency' (versie 24 april 2007), http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-04/24/content_857930.htm (29 september 2012).

China Internet Network Information Center (CNNIC), Abstract of the 30th Statistical Report on Internet Development in China (versie 31 augustus 2012), <http://www1.cnnic.cn/html/Dir/2012/08/31/6058.htm> (15 september 2012).

China View. 'Netizens change China's political landscape' (versie 28 februari 2009), http://news.xinhuanet.com/english/2009-02/28/content_10917341.htm (1 oktober 2012).

Clinton H. 'Remarks on Internet Freedom', U.S. Department of State (versie 21 januari 2010) <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135519.htm> (12 september 2012).

Dahl R.A. *Polyarchy: Participation and democracy* (New Haven 1971).

Diamond L. 'Is the Third Wave Over?', *Journal of Democracy* 7.3 (1996).

Dool P. van den. 'Japanse bedrijven staken deel activiteiten China wegens protesten', NRC.nl (17 september 2012), <http://www.nrc.nl/nieuws/2012/09/17/japanse-elektronicamakers-staken-activiteiten-in-china-wegens-protesten/> (12 oktober 2012).

Edelman Trust Barometer Executive Summary 2012, <http://trust.edelman.com/trust-download/global-results/> (8 oktober 2012).

Elegant S. 'The 2010 Time 100. Han Han', *Time* (versie 29 april 2010), http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1984685_1984940_1985515,00.html (1 oktober 2012).

Fenby J. 'China's Interesting Times', *History Today*, Vol. 59 Issue 6 (2009).

Garschagen O. 'Rebels China', *NRC Weekend* (3, 4 december 2011).

Glionna J.M. 'China's 'black jails' shove complaints into the dark', *Los Angeles Times* (versie 11 januari 2012),

<http://articles.latimes.com/2010/jan/11/world/la-fg-china-black-jails11-2010jan11> (25 september 2012).

Guanghua L. 'E-government, People and Social Change: A Case Study in China', *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries* 3 (2009).

Held D. *Models of Democracy* (Cambridge 2006).

Hooge H. de. 'De groei van social media in China', DutchCowboys (1 juni 2012), <http://www.dutchcowboys.nl/socialmedia/24891> (12 oktober 2012).

Huntington S. 'After Twenty Years: The Future of the Third Wave', *Journal of Democracy* 8.4 (1997).

Huntington S. 'Democracy's Third Wave', *Journal of Democracy* Vol. 2, No. 2 (1991).

Jiang Z. 'Environmental Journalism in China', in S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011).

Liang B, Lu H. 'Internet Development, Censorship, and Cyber Crimes in China', *Journal of Contemporary Criminal Justice* 26 (I) (2010).

Liebman B.L. 'Changing Media, Changing Courts', in S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011).

Maas M. 'Dictatuur heeft een goede kant', *De Volkskrant* (17 mei 2011).

Moleman H. 'Peking geeft webbedrijven een cursus censuur', *De Volkskrant* (9 november 2011).

Morozov E. 'How dictators watch us on the web', Prospect (versie 18 november 2009) <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/how-dictators-watch-us-on-the-web/> (12 oktober 2012).

Morozov E. 'Can the Internet Liberate the World?', in B. Szoka en A. Marcus (ed.), *The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet* (2010).

Morozov E. *The Net Delusion* (New York 2011).

National People's Congress of the People's Republic of China. 'Constitution of the People's Republic of China' (versie 14 maart 2004)
http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372963.htm (6 oktober 2012).

Paltemaa L. en Vuori J.A. 'Regime Transition and the Chinese Politics of Technology: From Mass Science to the Controlled Internet', *Asian Journal of Political Science* Vol. 17, No. 1 (2009).

Pfeifle M. 'A Nobel Peace Prize for Twitter?', *The Christian Science Monitor* (versie 6 juli 2009)
<http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/0706/p09s02-coop.html> (10 oktober 2012).

Putten J. van der. *Verbijsterend China. Wereldmacht van een andere soort* (Amsterdam 2011).

Qiang X. 'The Rise of Online Public Opinion and Its Political Impact', S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011).

Shirk S.L. 'Changing Media, Changing China', in: S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011).

Stockmann D. 'What Kind of Information Does the Public Demand? Getting the News during the 2005 Anti-Japanese Protests', in S.L. Shirk (ed.), *Changing Media, Changing China* (Oxford 2011).

Sullivan A. 'The Revolution Will Be Twittered', *The Atlantic* (versie 13 juni 2009) <http://www.theatlantic.com/daily-dish/archive/2009/06/the-revolution-will-be-twittered/200478/> (10 oktober 2012).

Taubman G. 'A Not-So World Wide Web: The Internet, China, and the Challenges to Nondemocratic Rule', *Political Communication* 15:2 (1998).

Washington Post, The. 'Google vs. China' (versie 14 januari 2010),
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/13/AR2010011302908.html> (17 september 2012).

Xue S., 'Internet policy and diffusion in China, Malaysia and Singapore', *Journal of Information Science* 31 (3) (2005).

Yang K.C.C. 'The aborted Green dam-youth escort censor-ware project in China: A case study of emerging civic participation in China's internet policy-making process', *Telematics and Informatics* 28 (2011).

Zhu J.J.H. en Wang E. 'Diffusion, Use, and Effect of The Internet in China', *Communication of the ACM* Vol. 48, No.4 (2005).

Zuckerman E. 'Internet Freedom: Beyond Circumvention', in B. Szoka en A. Marcus (ed.), *The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet* (2010).